

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
„Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

**ГІРСЬКА ШКОЛА:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ**

МОНОГРАФІЯ

За науковою редакцією
доктора педагогічних наук
М. П. Оліяр

Івано-Франківськ
«НАІР»
2017

Наукове видання

**ГІРСЬКА ШКОЛА:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Монографія

Друкується в авторській редакції

Науковий редактор – М. П. Оліяр
Комп'ютерна верстка І. М. Гуменюк

ISBN 978-966-2716-91-7

Підписано до друку 21.07.2017
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 28,13
Наклад 500 прим.
Зам. № 005/07/17

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.

УДК 373.3.016:81
ББК 87.3(4/8)
Г 51

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол № 7 від 27 червня 2017 р.).

Рецензенти:

Марусинець М. М. — доктор педагогічних наук, професор кафедри психології і педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Федірчик Т. Д. — доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Чепіль М. М. — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Г 51 Гірська школа: сучасні виклики і перспективи розвитку: монографія / За наук. ред. д. п. н. Оліяр М. П. — Івано-Франківськ: НАІР, 2017. — 484 с.

ISBN 978-966-2716-91-7

У колективній монографії розкрито теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до роботи в школах гірського регіону. Розглянуто психолого-педагогічні, соціокультурні та компетентнісні вектори розвитку особистості учнів початкових шкіл гірської місцевості в контексті модернізації освітньої галузі в Україні. Висвітлено бачення зарубіжними вченими освітньо-виховних та соціальних проблем гірських регіонів.

Монографія розрахована на широке коло читачів — магістрантів, аспірантів, докторантів, викладачів педагогічних університетів, науковців.

УДК 373.3.016:81
ББК 87.3(4/8)

Редакційна колегія: М.П. Оліяр (наук. ред.), д.п.н.; Г.В. Білавич, д.п.н., проф.; О.С. Деркачова, д.ф.н., проф.; І.М. Гуменюк, к.ф.н., доц.; Н.О. Матвеева, к.п.н., доц.; Л.Б. Наконечна, к.ф.н., доц.; О.В. Ткачук, к.п.н., доц.

© Авторський колектив, 2017
© ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2017

ISBN 978-966-2716-91-7

Ministry of Education and Science of Ukraine
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

MOUNTAIN SCHOOL: CONTEMPORARY CHALLENGES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

MONOGRAPH

Scientific Edition by
Doctor of Pedagogical Sciences
M. P. Oliiar

Ivano-Frankivsk
«NAIR»
2017

Igor Tsependa,
Rector of Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University,
Doctor of Political Sciences, Professor

REGIONAL PROJECTS AS AN EFFECTIVE FORM OF INTEGRATION OF SCIENTIFIC THEORY AND PRACTICE UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Among dozens of interesting and socially useful projects that are being developed by scientists at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, the international project "Mountain School of the Ukrainian Carpathians: State, Problems, Prospects of Development", launched in 2006 by Professor V.D. Khrushch, takes the leading place. Under conditions of globalization, this and similar projects contribute to solving specific problems faced by local communities, helping to prevent negative influences that offset the national and ethnic identity of mountain populations.

About 600 comprehensive education institutions, in which about 130 thousand students study received the status of "mountain schools" in Ukraine. In addition to the difficulties experienced by all the education sphere, these educational institutions have their own specific problems that can be observed in many other countries which territories are occupied by mountains. That is why, the first and only integrated project in Ukraine, aimed at studying the influence of the mountain environment on the development, training and education of schoolchildren, very quickly attracted attention not only of researchers in Ukraine, but also scientists from the United States, as well as Poland, Slovakia, Romania and other European countries.

Numerous scientists' researches of the Department of Pedagogy of Primary Education have become the theoretical basis for practical steps to improve educational process in mountain schools, which are carried out at the state level. Farsightedness and ability to determine the problem can testify vital and scientific wisdom of the researchers.

The monograph by the authors' from the Department of Pedagogy and Primary Education with the participation of scholars from the USA and Poland "Mountain School: Contemporary Challenges and Development Prospects" reveals the etymology of the processes taking place today in the field of education in the Ukrainian Carpathians, and ways to overcome difficulties that arise during the education process and development of students from mountain schools. We hope it will become a source of new creative ideas, future significant achievements in the field of pedagogical science.

ЗМІСТ

Хрущ Василь. Проект «Гірська школа» – відповідь на виклики часу. 11

Розділ I

Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до роботи в школах гірського регіону

- 1.1. Реалізація педагогіки партнерства в карпатському освітньому просторі..... 24
- 1.2. Формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів гірської початкової школи..... 39
- 1.3. Сутність та організаційно-педагогічні постулати соціально-функціонального управління гірською школою..... 56
- 1.4. Педагогічні умови використання апалацьких та гуцульських казок у роботі вчителя початкової школи: літературознавчий аспект..... 72
- 1.5. Формування готовності старшокласників гірського регіону до вибору педагогічного фаху: комунікативний вектор..... 80
- 1.6. Реалізація сучасних лінгвістичних тенденцій у мовно-комунікативній підготовці майбутнього вчителя початкових класів гірської школи..... 90
- 1.7. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в гірському середовищі шляхом розв'язування навчально-професійних ситуацій..... 101
- 1.8. Педагогічна майстерність учителя початкових класів ЗОШ гірського регіону..... 122
- 1.9. Лінгвопедагогічні ідеї Івана Огієнка у практиці підготовки вчителя початкової гірської школи Українських Карпат..... 133

1.10. Компетентнісний підхід до формування математичних знань у майбутніх учителів гірської початкової школи.....	142
1.11. Професійна підготовка майбутніх педагогів у контексті етнокультурної парадигми гірського середовища.....	150

Розділ II

Компетентнісні вектори розвитку особистості молодших школярів в умовах гірської школи

2.1. Літературне краєзнавство Косівщини як чинник формування національно-мовної особистості молодшого школяра.....	160
2.2. Економічна компетенція учнів гуцульської школи: сутність та шляхи формування.....	169
2.3. Етнонаціональна інструментальна музична творчість як засіб навчання й виховання дітей-горян.....	178
2.4. Актуальні проблеми навчання образотворчого мистецтва в початкових класах шкіл гірського регіону.....	194
2.5. Розвиток математично-екологічного мислення як чинник збереження здоров'я учнів гірської початкової школи.....	202
2.6. Позакласна музично-творча робота з учнями початкових класів гірських шкіл.....	217
2.7. Формування фонетико-орфоепічної компетенції учнів початкової школи в гірських районах Прикарпаття.....	231
2.8. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у трудовому навчанні: регіональний аспект.....	241
2.9. Хорове мистецтво як засіб впливу на формування особистості учня початкової школи.....	253

Розділ III

Психолого-педагогічні та соціокультурні аспекти розвитку особистості учнів початкових шкіл гірської місцевості

3.1. Формування ціннісних орієнтацій учнів гірської школи Українських Карпат.....	262
3.2. Проблеми виховання дітей-горян у літературній творчості жінок-учителів (західноукраїнські землі кінця XIX – початку XX століття).....	271
3.3. Особливості навчання дітей з особливими потребами в умовах гірської школи.....	288
3.4. Традиційні українські свята в народному календарі та їх вплив на національне виховання учнів гірської початкової школи.....	300
3.5. Творча спадщина Дмитра Котка як джерело пізнання рідної культури в навчально-виховному процесі гірських шкіл.....	309
3.6. Формування духовно-моральних цінностей молодшого школяра в умовах гірської школи.....	321
3.7. Роль освітнього середовища у формуванні особистості за умов сільської малочисельної (малокомплектної) школи другої половини XX ст.	328
3.8. Психолого-педагогічні засади взаємодії сім'ї та школи у формуванні особистості молодшого школяра.....	340
3.9. Інтегративна освіта в Україні та США: First-hand experience.....	355
3.10. Досвід здоров'язбережувального виховання учнів у навчальних закладах гірських регіонів Республіки Польща.....	369
3.11. Гірське середовище та його вплив на формування психіки і духовності школярів.....	384
3.12. Соціокультурні детермінанти розвитку особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища.....	404

Розділ IV

Освітньо-виховні та соціальні проблеми гірських регіонів у працях зарубіжних учених

4.1. The Ukrainian Carpathians: Problems / Prospects.....	429
4.2. Kindred Lands: American Appalachian and Carpathian Ukraine..	432
4.3. Значення регіону Аппалачі в епоху глобалізації.....	436
4.4. Regional, Patriotic and Multicultural Education in Poland.....	439
4.5. Aktywność górська w aspekcie personalizmu oraz pedagogicznego slow Mountain activity in the aspect of personalism and slow pedagogy.....	450
Відомості про авторський колектив.....	461
Додатки.....	465

Василь Хрущ,

кандидат педагогічних наук, професор, автор проекту
"Гірська школа: стан, проблеми, перспективи розвитку",
головний редактор наукового фахового видання
з педагогічних наук "Гірська школа Українських Карпат"

Проект "Гірська школа" – відповідь на виклики часу

Проект "Гірська школа: стан, проблеми, перспективи розвитку" виник не спонтанно, не на голому місці. Це не був інсайт окремої особи навіть не вимисел групи осіб. Він визрів як результат довготривалої роботи викладачів кафедр педагогіки і психології, наукових осередків управління школою, теорії та методики початкової освіти, якими мала честь керувати автор даної публікації. Суть роботи полягала в нерозривному зв'язку двох процесів: підготовки і перепідготовки кадрів для загальноосвітніх шкіл та тісного зв'язку з гірськими школами Карпатського регіону, які найбільше потребували науково-методичної допомоги від науковців педагогічного інституту, а пізніше університету.

алюють її розвиток. Це зробить взаємодію педагога та батьків учнів і конкретною, осмисленою, результативною.

Зміст роботи з формування педагогічної освіти батьків можна читати як спеціально організовану діяльність щодо надання допомоги тій сім'ї у виконанні нею виховної функції. Важливе завдання для освітнього закладу міського типу, як і закладу сільської вості, — допомога батькам у виконанні функції вихователів, не лише ення гармонійних взаємин між батьками та дітьми, але й передумов взаємин: певного способу життя і доброзичливих стосунків між членами родини.

Формування педагогічної компетентності сучасної сім'ї — це процес аання і перевиховання дорослих: батьків, інших членів родини, який бути корисним і необхідним навіть тим батькам, які, виховуючи не відчують певних проблем. Успіх в організації роботи з ми значною мірою залежить від особистості та авторитету педагога, професійності, високих моральних, людських якостей, уміння атися з батьками. Такими навичками повинен володіти педагог, ацює в міській школі та навчальному закладі сільської місцевості.

сучасних умовах координацію виховних дій сім'ї покладено на ий заклад, і від того, як організована і реалізована робота з и учнів, значною мірою залежить успішність процесу навчання й ня дітей. Важливим завданням є широке залучення батьків, усіх х членів сім'ї до співпраці з педагогічним колективом, до активної шкільному житті молодого покоління [5, с. 267].

Література

- Вашенко Г. Виховний ідеал: Підручник для вихователів, учителів нських родин / Г.Вашенко. — Брюссель — Торонто — Нью-Йорк — Мюнхен: Видавництво Центральної управи Спілки Української - 1976. — 376 с.
- Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні О. Вишневський. — Львів, 1996. — 238 с.
- Власова О. Педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. Власова — ь, 2005. — 274 с.
- Дзевульська О. О. Позакласний час. Педагогіка батьків / вульська, Л. М. Бойчук, Н. М. Власик. — № 2. — 2007. — 110 с.
- Імідж школи на порозі ХХІ століття / За ред. І. Г. Єрмакова. — 8. — Ч. 2. — 391 с.
- Коменський Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х . А. Коменський. — Т. II. — М.: Педагогика, 1982. — 320 с.

7. Кузьминський А. І. Педагогіка: Форми роботи класного керівника з батьками учня / А. І. Кузьминський, В. Л. Омеляненко. — К.: Знання- прес, 2003. — 355 с.
8. Макаренко А. С. Книга для батьків. Про батьківський авторитет / А. С. Макаренко. — К.: Рад. школа, 1972. — 673 с.
9. Педагогічний словник для молодих батьків / За ред. В. Г. Постового. — К.: ДЦССМ, 2002. — 348 с.
10. Родинно-сімейна енциклопедія / За ред. Ф. С. Арват, В. М. Благіна. — К.: Богдан, 1996. — 314 с.
11. Руденко Ю. Концепція формування національної свідомості особистості / Ю. Руденко // Освіта. — № 11. — 1998. — С. 3-4.
12. Русова С. Нова школа. Педагогіка Софії Русової і сучасна освіта: науково- методичний посібник / За ред. В. Г. Слюсаренка та О. В. Проскури. — К.: ІЗМН, 1998. — 154 с.
13. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання / М. Г. Стельмахович. — Івано-Франківськ, 1996. — 354 с.
14. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка: навч. посібник / М. Г. Стельмахович. — К.: ІЗМН, 1996. — 288 с.
15. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. — К.: Рад. школа, 1978. — 376 с.
16. Сущенко Т. І. Фактори позашкільного виховання / Т. І. Сущенко // Початкова школа. — № 1. — 1995. — С. 36-39.
17. Ушинський К. Про сімейне виховання / К. Ушинський. — К.: Рад. школа, 1974. — 149 с.

3.9. Інклюзивна освіта в Україні та США: First-hand experience

Інклюзія стає трендовим поняттям в академічному дискурсі, спеціальній педагогічній літературі та популярних медіа. Імплементация її потребує полілогу студентів, учнів, батьків, учителів, функціонерів урядових та громадських організацій, закладів освіти, дослідників, експертів та всієї громади.

Інклюзивна модель освіти, на противагу сегрегаційній, передбачає безперешкодне надання та отримання якісних і доступних освітніх послуг у загальноосвітніх школах за місцем проживання для всіх категорій учнів з урахуванням їх індивідуальних особливостей і потреб. Засвоєння та застосування такої моделі проторює нові шляхи розвитку людства, плекає соціальну справедливість, творить взаємну повагу та стверджує унікальну цінність кожної особистості незалежно від психофізичних, поведінкових та інших відмінностей.

Донедавна в підготовці майбутнього вчителя початкової школи до проведення уроків англійської мови не простежувалось чіткого інклюзивного складника: вчителі не отримували теоретичної та практичної підготовки до викликів інтегрування, навчання та виховання осіб із психічними і фізичними особливостями, із затриманим, прискореним і традиційним розвитком, а також соціально вразливих і тих, що потребують особливої уваги у стандартних загальноосвітніх школах.

Окрім стандартного набору знань, умінь та навичок, варто відзначити теоретичну та практичну обізнаність освітнього професіонала з інклюзивним складником у:

- 1) національних та міжнародних законодавчих, нормативних і регуляторних документах у галузі інклюзивної освіти;
- 2) теоретико-методологічних засадах навчання іноземних мов, які зумовлюють вибір змісту, цілей, методів, принципів, підходів до навчання мови; основні методичні закономірності навчання предмету;
- 3) адаптації та модифікації навчального плану, робочих програм, методики викладання відповідно до визначених особливих навчальних потреб і можливостей;
- 4) сучасних тенденціях у навчанні, способах здобуття знань із різних (включаючи спеціальні) джерел, критичному їх оцінюванню і методах дослідження;
- 5) розробці та втіленні диференційованого викладання, стимулювання та оцінювання досягнень учнів з особливими освітніми потребами;
- 6) ефективних стратегіях комунікації і взаємодії з різнопрофільними фахівцями, громадськими адвокатами й активістами, батьками чи опікунами особливих дітей;
- 7) реалізації комунікативно-навчальної, гностичної, конструктивно-планувальної, організаторської, освітньої, виховної, розвивальної, виробничої функцій учителя іноземної мови.

В інклюзивних класах зазвичай використовуються стандартні методи навчання, однак учні з психофізичними особливостями потребують гнучкості у способах використання цих методів. Окрім індуктивної, методи та прийоми повинні мати корекційно-розвивальну складову. Зауважимо, що в англійськомовному світі термін *корекційна* (від англ. *correction*) має негативну конотацію і часто використовується у значенні „виправна” чи „покаральна”. У русі творення чи калькування полікультурної та полікоректної термінології можливо було б використовувати терміном *реабілітаційна*. Цей приклад ілюструє особливість підготовки вчителів англійської мови на мікрорівні – реосмисленні та дестереотипізації мови, поведінки і відношення, заміні

медичного підходу до учнів з особливими потребами соціальним, політико-правовим, культурним, модернізуючи принципи соціальної справедливості. Так, у мовну поведінку майбутнього педагога впроваджуються новітні лексичні одиниці: *persons with disabilities, special needs, mainstream school, wheel chair user, physical and mental impairments*, тощо.

Особливістю початкової школи є потреба в застосуванні розвивальних, навчальних та розважальних ігор, які становлять основу комунікативно-ігрового методу навчання. В інклюзивному класі гра (предметна, сюжетна, рольова, імітаційна, драматизована) набуває важливого значення, адже, взаємодіючи, взаємонавчаючись і взаємопізнаючи, учні розширюють свої компетенції, навички комунікації та співробітництва, проявляють емпатію, толерантність і усвідомлення спільності та відмінності. До прикладу, дитячу римівку-гру *Bingo* можна застосовувати для розвитку моторики, фонетичного і фонематичного слуху, довільної пам'яті, відчуття ритму, вивчення алфавіту, *Hockey Pockey* та *Simon says* сприятливі для розвитку навичок аудіювання, здатності розуміти та запам'ятовувати інструкції, вивчення й інтеракції із зовнішнім світом та іншими учнями. Елементи різних напрямів арт-терапії та проектні технології також вельми доцільні при навчанні дітей з різними освітніми потребами й можливостями.

Вивчення англійської мови в інклюзивних класах початкової школи потребує оновлених підручників, побудованих за так званим методом ристування (англ. *scaffolding*), тобто щоб навчальний матеріал подавався складовими блоками-кроками з певною ресурсною опорою, яка поступово забирається. Залежно від можливостей та особливостей учня можна навчатися, рухаючись лінійно, засвоюючи кожен крок і використовуючи опору для наступного, можна «перестрибувати» через певні кроки, швидше чи ширше вирішуючи певні навчальні завдання. На даний момент підручників з англійської мови для початкової школи з акцентом на інклюзію учнів з особливими освітніми потребами немає. Отож, майбутній учитель повинен бути готовим до самостійної і командної методичної та творчої роботи, адаптуючи й модифікуючи навчальний матеріал у процесі формування в учнів комунікативної компетенції, що забезпечується лінгвістичним, мовленнєвим і соціокультурним досвідом, узгодженим із віковими можливостями молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Розробка, застосування та депозитарій дидактичного матеріалу (аудіовізуальні засоби, роздатковий матеріал, таблиці, наочність, інформаційно-комунікативні технології та інші матеріальні й електронні

ресурси) є ще одним викликом для майбутніх учителів, який слід вчитися вирішувати ще у ВНЗ.

У світлі поточної трансформації мовної освіти в Україні, яка передбачає вдосконалення системи навчання іноземних мов з орієнтацією на затверджені Загальноєвропейські рекомендації та національні законодавчі й регуляторні потуги в галузі організації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах варто взяти до уваги неминучість і необхідність інклюзії в освіті для суспільного та економічного прогресу і перспективність ресурсного екіпірування майбутнього асистента та вчителів англійської мови в початкових класах до навчально-виховної діяльності в системі інклюзивної освіти.

Існує низка міжнародних програм для обміну досвідом та прокладення нових шляхів в інклюзивній освіті. Одною з таких програм є ADA Anniversary Inclusive Education Fellowship Program, яка фінансується урядом Сполучених Штатів Америки.

Законодавчий акт 1990 року „Про американців з обмеженими можливостями” („Americans with Disabilities Act”) забороняє дискримінацію осіб за можливостями. Він також визначає вимоги доступності громадських будівель для людей з обмеженими можливостями і не тільки, створюючи передумови для надання та отримання освітніх послуг людям з особливими потребами у звичайних освітніх закладах. Інтеграція чи інклюзія не тільки передбачає фізичну та інфраструктурну доступність будівель, а й враховує соціальні, психологічні, фінансові та інші чинники.

Програма з Упровадження Інклюзивної Освіти (ADA Anniversary Fellowship Program in Inclusive Education) надає міжнародному діалогу та обміну досвідом великого значення, у 2017 році Україна стала його учасницею. Участь у програмі передбачала відбіркові етапи, одним із яких було анкетування претендентів. Нижче наведені запитання та відповіді на них:

Q.1. Describe your interest in the Americans with Disabilities Act (ADA) Anniversary Inclusive Education Fellowship Program and how you think you would benefit from it.

A.1. Knowing that people with disabilities in the USA enjoy facilities and support from the government and public while studying, working, moving around, visiting sport and art events it is sad to say that in Ukraine there is not much done to introduce these people into everyday life of society. The Americans with Disabilities Act (ADA) Anniversary Inclusive Education Fellowship Program offers a great opportunity to see and learn from good practices of inclusion people with disabilities into society. Moreover, it is a

good way to understand what can be done with constancy and determination as the ADA came into force in 1990. In comparison Ukraine adopted the law concerning inclusive education in 2015 therefore it will be good to learn from the experience, think strategically, set long-term goals and not be disappointed when the results that you desire do not happen effortlessly.

Needless to say that the Program will bring together international participants experienced in different aspects of inclusive education who can share their knowledge from different parts of the world. It is always useful and motivating to be in touch with such people, even after the completion of the project as the transition from segregation to inclusive education is a long and complicated process. Surely there will be new challenges and local varieties so sharing and discussion must continue in the future.

Visiting US professionals to Ukraine may be of great help as they will bring a fresh approach to the current situation with IE in Ukraine and can offer advice on how to deal with it.

In 2015 just one school in Ivano-Frankivsk accepted children with hearing impairments (3 persons) on inclusion principle. Only one teacher has received training as how to organize inclusive classes. There is a demand for trained professionals in IE who can work as teachers or classroom assistants in primary school, because at present children with disabilities study either individually at home or in specialized institutions. Those children with disabilities whose parents choose mainstream schools for them to attend very often study without proper consideration on how to include them in a school life. Still the vast majority of children with disabilities have no possibilities to study in inclusive classes.

Students with disabilities study in higher education institutions, there are limited facilities for them to enjoy comfortable and productive study environment. At the same time, it is obvious that presence of students with disabilities helps their peers and teachers show more humane and tolerant behavior. There is a war conflict in the east of Ukraine and I personally believe that much of the aggression and violence comes from segregation, intolerance and oppression. In short, the benefit from the program would be to make a step towards peace, respect and prosperity in our country plus see the country where such steps have been made plus meet people who are making the steps.

Q.2. Describe the current state of inclusive education in your country and your vision for improving it.

A.2. According to statistical data in 2015 there were already 151.1 thousand children with disabilities. However, experts claim that the number of children with physical and (or) mental disabilities is much higher. Today's specialized school leavers or those who study at home face serious socialization

and adaptation problems. They often have difficulty in receiving higher or vocational education, in employment and social life.

The Concept of Inclusive Education Development (2010) has marked the beginning of changes in Ukraine at the legislative level and defined the basic principles of its development.

Many problems arise when it comes to the transition from the medical to social model of working with children with disabilities.

Inclusive education faces problems of cultural stereotypes; reluctance of the existing education system to meet individual needs of each child; absence of specific standards of education and variable teaching programs; lack of legitimate opportunities for students to study according to an individual plan that allows adaptation of a standard educational program to particular educational needs of a student and implementation of a personality oriented approach; lack of programs in support of persons with disabilities enrolled in IE institutions.

There are difficulties in adapting physical environment to the needs of persons with disabilities: public transport, facilitated wheelchair ramps, entries and exits in buildings, schools and other institutions. In Ukraine only 27.4% of higher education and 8.4% of vocational education establishments are equipped with ramps for wheelchair access.

Creation of special teaching programs for schools with inclusive education demands a special attention. Effectiveness of teaching children with special needs requires an extra and special support in learning that will help them to participate in a classroom and realize their potential to the fullest. To meet the diverse educational needs of students, teachers need to adapt teaching methods, school environment, materials and so on.

Often parents have biased attitude towards IE institutions: either negative or lacking understanding of its necessity. There is a problem of training qualified professionals ready to work in an inclusive educational and developing environment, especially in higher education.

Training should aim at: forming in students an integral view of the nature and main objectives of inclusive education; developing skills to implement individual approach in education of children with special needs; supplying future teachers with methods of interpersonal interaction with pupils and parents, generating skills of differentiated teaching and evaluation in conditions of inclusive education.

The content of training future teachers to work in inclusive classrooms involves mastering a number of skills: to develop individual training plans and programs for children with special educational needs paying attention to the individual characteristics of development; to use effective social and educational strategies of interaction and cooperation with various professionals

and parents of students with special needs; to apply adaptive teaching methods; to establish cooperation with parents of students who need inclusive education; to prevent unfair treatment and prejudice towards children with special needs from their peers and educators, to generate moral and psychological comfort in class.

Q.3. Outline your goals and a plan for what you would like to achieve in the area of inclusive education in your country through participating in this fellowship program.

A.3. Familiarizing more people with the concept of inclusive education, making positive changes in public opinion, having students and graduates with disabilities who can influence society, work in schools and governmental bodies in future can be of great benefit, open hidden or undeveloped potential in to all of us, help many people realize their dormant talents and abilities and make this world warmer, safer and cozier.

1. Meet with people who succeeded in implementing IE in the USA, learn about their experience, resources and challenges. See the results of such implementing and make sure they work.

2. Meet IE professionals from other countries and share ideas and plans. Establish and maintain contacts in order to learn about future steps and results. Cooperate on some joint projects.

3. Build a network of organizations that work with people with disabilities in Ukraine and cooperate on topics of inclusion, rights protection, dissemination of information, support of people with disabilities, finding and promoting persons who otherwise are excluded from society.

4. Establish links with specialized school for children with hearing impairments, visit them with university students, learn sign language, make joint art and digital projects and gather ideas how to train future professionals who can work with primary school students with hearing impairments on inclusive grounds.

5. Adapt and develop university teaching programs, courses and resources for training IE professionals for elementary schools.

6. Encourage parents and children with disabilities to show demand for establishing more IE establishments and speak about their experience with inclusive education.

7. Encourage pupils without disabilities, teachers, parents to think and speak about benefits of being educated together with students with disabilities.

8. Develop teaching materials (electronic grammar tables, presentations, videos) for extra, individual and distance learning in order to prepare them for first steps in inclusive establishments.

Q.4. Describe your professional goals for the next 5 years and how taking part in this program might help you achieve those goals.

A.4. Ukraine slowly moves from being a colonial undeveloped country to a free, peacefully democratic and civilized. This especially concerns society – we are going through the war, corruption and economy crisis to a country with free social activists and volunteers. It is difficult to predict what the society will look like in 5 years' time, everybody wants to see it free and tolerant more and financially rich. Being able to participate in the program will help absorb the values of respect and cooperation, get motivation and skills to show and support human rights and freedoms.

Practical skills are needed to make productive visits to children with disabilities and conduct activities, to introduce seminars and workshops for children with disabilities, students of elementary education, teachers and parents: English for IE, IE Art and Crafts, IT and electronic media for IE.

As it was mentioned there is a war conflict in the east of Ukraine leaving many people injured, homeless, orphans, migrants. Therefore, the cooperation with volunteer organizations helping them with trainings, education, housing and information will continue.

Програма з Упровадження Інклюзивної Освіти (ADA Anniversary Fellowship Program in Inclusive Education) передбачає обмін досвідом, тримання, систематизацію та узагальнення теоретичних знань, набуття і використання навичок, практичну взаємодопомогу, ресурсну координацію та налагодження інтернаціональних зв'язків і співпрацю в царині інклюзивної освіти та забезпечення прав осіб з обмеженими можливостями. Інститут суспільної інтеграції Університету Міннесоти, який має потужні науково-дослідні напрацювання та значний досвід громадських ініціатив, забезпечував теоретичну і практичну підготовку (лекції та тренінги з контексту інклюзивної освіти, універсального дизайну, особистісно орієнтованого навчання, ресурсного менеджменту, діяльнісно-базованого навчання, множинності та різноманітності в інклюзивній освіті, етнічно-культурної складової, розладів аутичного спектру, захисту та відстоювання прав осіб з обмеженими можливостями). Упродовж перебування в Міннесоті проводилися навчально-робочі польові візити в менторські організації, зайняті в практичному впровадженні інклюзії: відділ освіти, адвокатські практики, терапевтичні організації, дошкільні установи, школи, університети, неурядові організації, ресурсні центри.

Упродовж стажування учасники вели своєрідні електронні журнали, куди заносилися ключові враження та основні моменти, які допоможуть у подальшій роботі в своїх країнах. Кілька уривків:

Having arrived in Minneapolis, MN the participants of ADA international Inclusive Education Fellowship Program were warmly greeted by Renata Ticha, Brian Aberly and June Nkwenge and had orientation sessions held by professors

Brian Aberly, Renata Ticha, Chris Johnstone, Sherry Gray, Merrie Benasutti.. Staying in the cosy Days Inn we had some circle introductions and country presentations focusing on local and global status of inclusive education. We identified similarities and differences concerning inclusion in the USA, Ukraine, Kazakhstan, India and Armenia, outlined person-centered planning methods, developed a group resume and waited for the sun to warm the outside freeze. When it appeared we had a stroll about University of Minnesota campus, explored the Light Railway network and met our US mentors at dinner in Humphrey School of Public Affairs. Three fellows: Shubha (India), Varduhi (Armenia) and Sergiy (Ukraine) were happy to meet and speak to representatives of Osseo Area Schools -- Joy, Jan, Kate and Kelly.

Notwithstanding the fact that it was impossible to attach our per diem cards to an Uber account we managed to get to Osseo area next morning determined and eager to share and gain experience and skills in inclusive education.

If the mission is to inspire and prepare all students with the confidence, courage and competence to achieve their dreams; contribute to community; and engage in a lifetime of learning then the ADA fellows are at the right placement.

We were warmly greeted and welcomed at Osseo Area Schools. Our first day there was marked by inspiring and productive talks with district administration and staff at Education Service Center. We got to know about the Osseo Area Schools profile, mission, goals, strategies, core values and priority work for 2016-2017. Joy, Jan, Kate, Tara, PC gave a comprehensive overview of PreK-21 education system, student services and inclusion practices and methods. A special attention was given to analysis of student achievement within special education in Osseo Area Schools (implementation of plans to interrupt the pattern of racial disproportionality in SpEd, culturally relevant instruction to ensure high levels of learning for all students, research-based positive behaviour intervention practices that promote equitable student achievement).

Several notes: ESP (educational support professionals; 1st SpEd teacher per 15 kids, 2nd -- 5-9 students; 12-14% students need SpEd services; 4% -- go to special schools (8-9%) special in Osseo; vocational courses, MCE -- Minnesota Comprehensive Exams, MAP -- national tests; student-centered plans; magnet schools -- different abilities (arts, sciences...); 2 SpEd teachers per grade; circle of friends -- companionship and mentorship (games, tutoring, restorative circles)

A tour around the building and talks with numerous staff helped gain greater understanding professionally as well as personally and started to develop the ideas and plans for Grand Challenge project. We also

communicated with principals of the schools we are to visit to get a better understanding what our professional interests and goals are.

Osseo Middle school.

Greeted by smiling Joy and Jan we were led to the principal's office where shared our plans and ideas for the day with Brian Chance, the grand keeper of the home of Orioles. Mr Chance is a really great principal, who seemed to be magically present everywhere in the building and on the grounds radiating and inspiring the atmosphere of respectfulness, responsibility and resourcefulness. He pays attention to every student, attends to everything, sees every detail and my 6-year old daughter, who being a fan of the Trolls movie likes to hug her friends dozen times a day would be happy of the hugs policy and great atmosphere of mutual respect. (It looked a strange habit to hug students, but later I learned about the therapeutic effect of weighted anxiety blankets, clothes, squeeze machines and self-stimulation in the life of people with autism). The principal unlike traditionally strict and unemotional ukrainian headmasters seems to find the time to talk, cheer, give an advice to every student and teacher. Nice one, Mr Chance!

We went on a tour around the school visiting a lesson of PE on the sports ground. The students were kicking and catching a ball under the supervision of a PE teacher. There were four students with special needs accompanied by a two ESPs (education support professionals). All the students took their turns and we could see the mutual respect and support among students with and without disabilities.

Next we visited the staff room where children with disabilities together with the Brilliant Skills Team treated the canteen staff to some cookies they baked themselves. It is great that students are motivated to be active and responsible members of society, to receive and give help, warmth and respect. As one of the brilliant skills team members put it: working with these kids is a great and rewarding experience, they help you learn so much about the world and oneself. The cookies were great, the staff loudly expressed their gratitude and the cookie-bakers were delighted to hear their treats enjoyed such praise and acclaim.

At skills lesson we had an opportunity to introduce ourselves and talk to the students, they were eager to greet us and ask questions. It is worth to mention that students can choose the place they are comfortable to sit and learn, be it ordinary, high, separated, with a swinging foot bar desk. Everybody studies differently at his or her own pace and ease achieving own goals. We had a short debriefing with our mentors concerning our impressions and ideas for the Grand challenge project, visited more lessons, tried different sauces at one lesson for students with disabilities, made ourselves comfortable in the spacious library, spoke to more GE and SE teachers, physical and occupational

therapists, enjoyed You are my Sunshine as performed by the principal for his students, took photos in Osseo Middle orange T-shirts and called it a day full of positive vibrations.

The tranquil Sunday: Divine Liturgy in St Constantine Ukrainian catholic church, birthday lunch with Father Pastor, talks with Ukrainian diaspora, meeting a brave Ukrainian family who having a child with disability do not give up and roaming Minneapolis and Saint Paul contemplating about inclusion, the Universe and everything..

Важливим моментом було щотижневе обговорення досвіду та вражень під час колективних семінарів учасників, що дало змогу інтенсивніше і ширше опрацювати американський досвід інклюзії. Учасники мали змогу відвідати різноманітні освітні установи в районах Оссіо, Едайні, Сент Антоні, Міннеаполіса та Сент Пола: дошкільні заклади, початкові, середні і старші школи, університети, транзитійні перехідні центри та лабораторію розвитку навичок, спеціальні заклади для осіб з розладами поведінкового й навчального характеру. Ознайомилися з досвідом організації інклюзивного навчання, планування та проведення занять, оптимізації паперообігу, критеризації й визначення осіб з особливими навчальними потребами, індивідуального освітнього планування, командного навчання, адаптації та соціалізації осіб з обмеженими можливостями, організації співпраці студентів, діяльності батьківських комітетів, технічними засобами навчання, допоміжними технологіями, універсальним дизайном в освіті, набуття навчальних і життєвих навичок та сприяння в переході до самостійного життя. Особливе враження справила вистава інклюзивного театру „Король Лев”, у якій парний перформанс особливих дітей та їх звичайних ровесників була найкращим прикладом того, що інклюзія є цінною і взаємкорисною для всього суспільства.

Кожна локація мала свої особливості, тому важливо проаналізувати отриманий досвід для професійного та особистісного розвитку, адаптації й упровадження досвіду в систему професійної підготовки вчителів в Україні. Зокрема, початкова школа Woodland Elementary запам'яталася особливим підходом до навчання читання, використанням системи альтернативної та додаткової комунікації (augmentative and alternative communication, ААС) при навчанні дітей, які мають труднощі з вербальним спілкуванням, методичним, дидактичним і візуальним матеріалом (картки PECS (Picture Exchange Communication System), ядровим та периферійним вокабуляром (core and fringe vocabulary, адаптовані книги, таблиці, дошки):

When kids "Succeed Outshine Achieve Reach" they SOAR. Quite an inspiring motto for students and teachers in Woodland elementary. Upon arrival we had debriefing, got some handy stationery and went touring the classrooms.

9.30-10.00 Morning Meeting with Lund/Levy. Sitting in a circle on a carpeted floor or chairs 40 students were beginning a new week at school. They chanted in chorus: "Good morning, what's the news?" taking turns, passing a microphone, sharing and discussing their weekend events. Those who did not want to -- simply said "Nothing to share". There were 4 kids with special needs who participated in the activities assisted by ESPs. Children read, sang, counted and spoke about dates. Info about weekly news, schedule and plans for the day, weather, birthdays, lunch menu (with 3 optional choices) was on a screen. There was a motivating I CAN poster on a board, explaining what students are supposed to learn that day: Efficacious learner → be a skilled communicator; Math → count dimes, nickels and pennies; The schedule was written on a flipchart together with a mysterious phrase: Can you believe that our chicks will be hatching soon? And yes, at some point cheeping was heard -- here we go -- there was an incubator in the classroom with chicken eggs. Nice way for children to learn, care and support. The chicks just started to hatch allowing the students to discover nature not only from books.

A word or ode about teaching reading. The school seems to have wonderful reading policy: posters with teachers reading and recommending various titles, tables of real vs fake reading, visuals explaining a purpose of meaningful reading, how to read to oneself and aloud, a well stocked and equipped library with paper and e-books, iPads in protecting covers with texts and developing games, different nooks and modes for reading: desks, floor, corners, blankets, tents -- you name it. Everybody studies at his or her own pace, through various activities, receiving teacher's guidance and support when needed.

We visited several reading lessons and observed various methods and forms of educating children to love, use and benefit from books: dramatisation, illustration, imitation, meditation, interaction, role-play, doodling, asking, answering, rhyming, I canning, making connections, working in pairs, mixing students, showing fives... After watching and enjoying tremendously a reading lesson by Ms Housman I added one more book to the reading list of my daughter' and mine -- Lilly's Big Day.

Another thing that surprised me -- unusual quietness and order at the lesson: elementary school students were absorbed in learning, to stop a noise the teacher used visual aids instead of raising her voice, she counted down starting from 5 and using her fingers -- when it was 1 -- there came a silence and readiness for study. By the way, the school won the readers' choice awards. "Best Public school in Brooklyn Park" in 2011.

We visited three Maths, two Reading, Skills, Physical Education, Reading rotation lessons, experimented with moods in a green room and witnessed an example of technically assisted communication when a tablet with an eye-focus sensor and a pictorial interface was used by a student with severe physical disabilities for non verbal communication. The eye-speaking device costs \$300,000, the student's medical insurance covered the cost. I thought about other countries when persons, who cannot move and speak one day would be able to communicate with the world of people and benefit it as everybody is worthy and unique.

It is great to see the ways students can be motivated. Among them -- ringing the gong for doing something great, special cards: We caught your student SOARing, using the SOAR hotline. Yes, Woodland Elementary students: Strive to do your best, Own your actions, Act respectfully, Be Ready to learn. SOAR!

Some more notes to be developed later. 1. Parents and volunteers support and connections (Volunteers are ordinary people with extraordinary hearts); 2. Additional English language support for students who are non English speakers (they are not people with disabilities/ cognitive or behavioural disorders -- their underperformance is a result of not being able to understand the language of instruction); 3. Speech pathologists, language therapists, physical therapists, occupational therapists; 4. Skills program for special children (Bus evacuation skills); 5. LRE -- Least Restrictive Environment, ESP -- Education Support Professional, IP -- Individualized Plan, Anchor points, PAES -- Practical Assessment Exploration System, SVAT.

Відвідання Державного столичного університету у Сент Політа Інституту суспільної інтеграції Університету Мінесоти, бесіди з персоналом і викладачами розширили розуміння контексту, особливостей та напрямів розвитку сучасної вищої освіти в США. Зі щоденника: "Декан Rene Antrop-Gonzalez, Ph.D., School of Urban Education розповів про inclusion, diversion, ethnic and racial agenda, filling gaps, having a dream, dealing with educational traumas, life expectancy of a school teacher, breaking stereotypes and mapping paths towards new education and better world. The dialogue must go on."

На зустрічі з послом України в США Валерієм Чалим прозвучали запитання про усвідомлення важливості впровадження інклюзії в освітній і суспільний простір як демократичну цінність постмайданного розвитку і про готовність держави підтримувати діяльність фахівців та активістів.

Учасники програми взяли участь у заключному весняному засіданні Ради науково-педагогічних працівників Інституту суспільної інтеграції, де презентували свої країни, стан і тенденції впровадження інклюзії в освіті, отриманий у США досвід та свої Grand Challenge Projects -- програми дій,

спрямовані на розвиток інклюзивного навчання. Цікавими були доповіді дослідників інституту про практики Підтримки позитивної поведінки (Positive Behavior Support) та Реакції на втручання (Response to Intervention), практично невідомі в Україні.

Останні п'ять днів програми промайнули у Вашингтоні вервицею лекцій, презентацій і зустрічей з експертами в галузі інклюзії та міжнародної співпраці Sue Swenson і John Tshhida, представницею Параолімпійського комітету, працівниками Державного Департаменту уряду США та функціонерами міжнародного фонду співпраці „Євразія”.

Після повернення до своїх країн учасники програми працюватимуть над утіленням їх Grand Challenge Projects з упровадження інклюзивної освіти в Україні, налагоджуючи взаємозв'язок Вищої та середньої школи, створюючи глобальну ресурсну базу, проводячи дослідження, організовуючи тренінги, майстер-класи, семінари, конференції, співпрацюючи з неурядовими та іншими структурами, вчителями, експертами, студентами, батьками, зацікавленими особами. Передбачається співпраця з менторами і хостами із США, працівниками посольства, міжнародними учасниками академічної програми обміну досвідом для надання ресурсної підтримки.

Метою міжнародного стажування у США було вивчення і засвоєння кращого зарубіжного досвіду викладання філологічних, краєзнавчих та інших університетських дисциплін, методики їх викладання, підготовки вчителів в умовах і до умов інклюзивної освіти, опрацювання матеріалів бібліотеки та Глобального ресурсного центру з Інклюзивної освіти в Інституті суспільної інтеграції Коледжу освіти і розвитку людини Університету Міннесоти (Institute on Community Integration (ICI) College of Education and Human Development (CEHD) University of Minnesota); формування й закріплення на практиці професійних компетенцій і компетентностей, здобутих у результаті теоретичної підготовки та навчальних і робочих візитів у локальні школи та громадські організації Міннеаполіса й Сейнт Пола, зайняті в сфері інклюзії, формування особистісних якостей для виконання професійних завдань на новому, більш високому якісному рівні в межах розробки і впровадження Grand Challenge plan в інклюзії та підготовці майбутніх учителів початкової школи.

У результаті стажування було отримано унікальний досвід і навички безпосередньої участі і присутності в інклюзивному процесі Сполучених Штатів, вдалося проаналізувати спільне й відмінне у сфері освіти, окреслені перспективні напрями навчання та наукових досліджень, зокрема: універсального дизайну, особистісно орієнтованого навчання, ресурсного менеджменту в освіті, діяльнісно-базованого навчання,

множинності й різноманітності в інклюзивній освіті, етнічно-культурної складової, розладів аутичного спектру, систем альтернативної і додаткової комунікації (augmentative and alternative communication, AAC), PECS (Picture Exchange Communication System), методики застосування ядрового та периферійного вокабуляру (core and fringe vocabulary), захисту і відстоювання прав осіб з обмеженими можливостями.

Література

1. Mayer, A. The History of the Americans with Disabilities Act: A Movement Perspective. [Електронний ресурс]: Disability Rights Education & Defense Fund. – Електрон. дан. – М., 1992. – Режим доступу: <https://dredf.org/news/publications/the-history-of-the-ada/>. – Назва з екрана.
2. Статистичний бюлетень "Соціальний захист населення України" – К., Державна служба статистики України, 2015. – 124 с.
3. Dubkovetska I. Implementing Inclusive Education in Ukraine: Problems and Perspectives / I. Dubkovetska, O. Budnyk, S. Sydoriv // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. - 2016. - Vol. 3, no. 2-3. - С. 99-105.
4. Assanbayev A. The Role of Globalization in Facilitating Inclusive Education in Kazakhstan [Електронний ресурс]: – Електрон. дан. – А, 2017. – Режим доступу: <http://eurasian-research.org/en/research/articles/education/role-globalization-facilitating-inclusive-education-kazakhstan/>. – Назва з екрана.
5. Abery B. An evaluation of the validity of person-centered planning. / B. Abery, D. Rotholz, L. Lacy, S. Butkus. // Person-centered planning: Research, theory, and practice. – 2002.
6. B. Abery & R. Tichá An inclusive Service Learning Program for high-school youth with and without disabilities. // 13th Biennial Conference of the International Association of Special Education. –Vancouver, 2013.

3.10. Досвід здоров'язбережувального виховання учнів у навчальних закладах гірських регіонів Республіки Польща

Україна належить до держав, в освітній політиці яких проблема формування у дітей та юнацтва мотивації до здорового способу життя і поведінки, сприятливої для здоров'я, набувала виразної актуальності. За трансформаційних умов вітчизняна освіта розв'язує приблизно однакові з Республікою Польща стратегічні завдання. Позаяк Польща (як член Європейського Союзу) має переваги в системних освітніх перетвореннях,